

Giliausia čionykščio lietuvio žaiзда

Dažnai galime nugirsti nusiskundžiant, kad Amerikos lietuvis jau ne toks, koks jis buvo per aną karą: jis tolydžio vis daugiau užmiršta savo motinos kalbą ir darosi vis abejingesnis savo tautai. Lengva ranka mesti panašus kaltinimas būtų didelis užgavimas Amerikos lietuviams, kurie, kad ir užmiršę gimtąją kalbą, kad ir atšalę, vis dėlto savo gausiomis aukomis rodo savo gimtojo krašto likimu susirūpinimą[,] nei kiek nemažesnę negu per aną karą. Net ir užmiršusį kalbą lietuvių traukia tasai ataviškas⁴¹ jausmas savo gimtajam kraštui, kur guli jo senelių kaulai[.] Tai kraujo šauksmas ir jo uždėta pareiga, bet dažnai jis yra nesąmoningas: mes dažnai nežinome, kodėl mes vieną ar kitą dalyką mėgstame ar mylime, tik jauste jaučiame, kad yra kažkas, kas mus traukia. Tačiau panašūs nusiskundimai yra tikri. Kadangi kiekviena liga turi savo priežastį, tai paieškokime ir šios mūsų negerovės priežasties.

Kas gali traukti trečios kartos lietuvi į tą kraštą, iš kur jo senelis atvyko? Jis apie jį tik tiek nežino, kiek jo tėvelis ar senelis apie jį papasakojo. Senelio pasakojimai yra seniai pasenę: šandie Lietuva jau kita. Kitas dalykas, tik čia niekas nekaltas, o jau tokia buvo visų mūsų laimė, kad mūsų emigracijos vyko be jokio plano: žmonės tik bėgo iš savo krašto ir tiek. Jei taip vyko anais senos rusų priespaudos laikais, tai dar galima tai pateisinti, bet panašiai vyko ir laisvosios tėvynės laikais mūsų emigracija Pietų Amerikos kraštuosna. Tokie emigrantai yra pasmerkti lėtai, bet tikrai mirčiai. Praeis dar viena, o gal dvi kartos, ir čia lietuviu neliks.

Emigravo daugumoje vargo žmonės, kurie labai mažai tenusimanė apie savo tautą ir jos kultūrą. Tatai gal nebus visai tikslu: jie nešė tautinę kultūrą su savim, bet jie nenumanė, kokio didelio palikimo dalininkai jie buvo, dėl to jie nemokėjo tinkamai perduoti savo vaikams atsineštinio kraičio. Kultūra vėl, kaip ir pats gyvenimas[,] nesustoja ir nuolatos eina priekin. Lietuvos gi laisvės laikotarpi[u] padarytas kultūroje milžino žingsnis išėivijos nepasiekė. Jei pasakytume, kad

41 Nurodantis atavizmą. Šiuo biologiniu terminu, reiškiančiu seniai išnykusių požymių atsiradimą, apibūdinama išėivio nostalgija.

laisvos Lietuvos paprasto sodžiaus vaikino, baigusio tik pradžios mokyklą, kultūrinis reikalavimas yra nepalyginamai aukštesnis už čia baigusio aukštąjį mokslą, tai tokį pasakymą čionykštis lietuvis galėtų priimti kaip užgavimą, o vis dėlto tai yra tiesa. Amerika yra labai kultūringas kraštas, bet joje aukštoji kultūra tėra prieinama tik labai siauram žmonių ratui. Kultūra griežtai skirtina nuo civilizacijos, t. y. skirtina medžiaginė kultūra nuo dvasinės. Civilizacija arba medžiaginė kultūra čia yra bendra ir visiems prieinama, bet taip nėra su dvasine kultūra. Lietuvoje yra priešingai. Dėl to Amerikos lietuvis, parvažiavęs savo tėvynėn ir nematydamas nei tos automobilių daugybės, nei kitų medžiaginio gyvenimo patogumų, mano, kad lietuvis ir dvasiškai skursta, tačiau dvasinė kultūra mažiau pastebima: ji gatvėje nevaikšto – jos reikia kitur ieškoti.

Taip į dalykus pažiūrėjus galima [[...]] pastebėti ta didelė bedugnė, kuri skiria šios dienos lietuvių nuo ano karo ir ano prieškario lietuvių. Čia tada lietuviška kultūra klestėjo: jei ji nepirmavo, tai bent varžėsi su ta, kuri vyko pačiame krašte. Užtenka tik pažiūrėti į ano meto čia išleistus leidinius ir palyginti juos su to pat meto Lietuvoje išleistais leidiniais, kurie⁴² savo platumu pralenkdavo Lietuvoje pasirodžiusius. Su laisve nutrūko varžytinės ir pats ryšys. Dabar čia lietuviška knyga merdi. Perijodinių leidinių dar apstu, gal net perdaug apstu, bet tik retas jų išsilaiko prenumerata, ir laikosi tik dėl to, kad idealistai leidėjai ir laikraštininkai juos palaiko: vieni iš šalies prideda, kiti dirba už centus. Jei Lietuvoje ūkininkams skirti laikraščiai pasiekdavo per šimtą tūkstančių tiražo, tai čia, kur lietuviai daugumoje yra miestelėnai, panašaus dydžio tiražai pasiekti nebūtų sunku. Man čionykščių laikraščių tiražai nėra žinomi, bet manau, kad jų tik retas gali prašokti dešimtį tūkstančių skaitytojų. Knygos reikalai dar blogesni.

Kreipiuosi tad į laikraštį, kuriam, atrodo, čia daugiausiai rūpi ta mūsų gyvenimo pusė ir kūris atstovauja organizaciją, kurios tikslas saugoti mūsų kultūrą nuo visiško išnykimo. Deja, laikraštis, nors jis turi didelę rolę, jis niekuomet neatstos knygos: jis paskaitomas ir numetamas, o knyga lieka, be to, knygoje kultūra plačiau reiškiasi nei laikraštyje.

Gal kas gali nusiskųsti, kad mes stingame gerų rankraščių. Nemanau, kad jų nebūtų. Knyga, mat, kaip kūdikis, turi būti laukiama, ir ji atsiranda tik tada, kai ji laukiama. Knygai didelio skaitytojų skaičiaus nereikia, bet jų reikia tiek, kad jos pasirodymas nebūtų rašytojui kieno nors daroma didelė malonė. Nemanau,

42 T. y. Amerikoje išleistieji leidiniai.

kad to nebūtų galima padaryti esamose sąlygose. Gal būtų tinkamiausias būdas, kad toks laikraštis, kaip *Darbininkas*⁴³, pakėlęs ar palikęs prenumeratos kainą, duotų savo skaitytojams kelias knygas per metus. Jo pavyzdį gal pasektų ir kiti leidiniai[.] [l. 2] Juk skaitytojo reikia ieškoti, bet jo ieškoti tik iš pradžių tereikia, o paskui skaitytojas knygos ieško. Nepriklausomos Lietuvos knyga pergyveno šį momentą, bet pralaužus ledus skaitytojas atsirado, ir jo buvo tiek, kad tūli rašytojai, ypač beletristai⁴⁴, jau galėdavo gyventi iš rašto ir jam vienam atsiduoti.

Čia gal bus kiek sunkiau, nes skaitytojas lengvai gali rasti pigesnę ir geriau išleistą knygą angliškai, o anglų kalba yra tapusi jo kasdieninė ir beveik gimtoji kalba, tai ja ir [[...]] lengviau knyga skaitosi, ir, kas svarbiausia, jos turinys pritaikintas jo dvasiai ir pasauliui. Bet jei dar laikraščiai eina, jei juos dar žmonės skaito, o skaito dėl to, kad jiems rūpi savas kraštas, tai jam būtina ir lietuviška knyga paskaityti, kur tautos gyvenimas atspindi daug plačiau ir aiškia[u] nei laikraščiuose. Tiesa, čia lietuviška knyga labai mažai tepasitikima, mat kiekvi[e] nam atrodo: ką gi tas lietuvis, skurde gyvendamas, gali pasakyti, bet rašytojas kalba ne savo medžiagiškais lobiais, o savo sielos pilnumu. Nebus perdėta pasakius, kad čia skaitytojas dažnai maitinasi bulvariniu šlamštu, tai lietuviška knyga galėtų jam dažnai duoti daugiau meniško pasitenkinimo, o kas svarbiausia, tai jis galėtų daugiau pažinti savo gimtąjį kraštą iš beletristikos negu iš perijodinių leidinių, kurių gi ir tikslas yra tik informuoti skaitytoją arba tą ar kitą dalyką įrodyti, gi knyga duoda pilną tautos aistrų, veiksmų ir troškimų vaizdą.

Visi laiškai, kurie mane pasiekia iš po visą Europą išmėtytų lietuvių, lyg jie eitų iš vieno ir to paties asmens, sielojasi daugiausiai ne dėl medžiagiškų nedaugteklių, bet dėl dvasinio troškulio ir bado. Nereikia nei pasakoti, nes apie tai labai daug rašoma, kiek jie turi pakelti medžiagiškų sunkenybių: jie ir alkani, ir nuplyšę, ir pastogės neturi, o pirmas dalykas, apie kurį jie kalba, yra mūsų kultūros likimo reikalai. Ir reikia pasakyti, kad, nežiūrint sunkumų, išvietinti⁴⁵ lietuviai randa galimybės leisti knygas ir perijodinius leidinius. Tiesa, jų leidiniai mus dažnai jaudina savo primityvišku paprastumu: multiplikuojami rotatorium, bet

43 *Darbininkas* – JAV lietuvių katalikų laikraštis, leidžiamas nuo 1915 m. Brukline, o nuo 1951 m. Niujorke. Jo redaktorais yra dirbę Paulius Jurkus, Juozas Ambrazevičius-Brazaitis ir kt.

44 Ranka taisytas žodis.

45 „Išvietintieji“ – vertinys iš angl. „displaced persons“ (DP) – ypatingą socialinį statusą po Antrojo pasaulinio karo įgiję žmonės; karo pabėgėliai, iš tėvynės pasitraukę ne savo valia ir daugiausia apgyvendinti stovyklose Vokietijoje ir Austrijoje.

net ir tuo būdu stengiamasi padaryti leidinį meniškios išvaizdos. Ir kaip čia net skaudu pasidaro, kai išgirsti, kad lietuviška knyga pasirodo Tuebingene, Muenchene, Romoje⁴⁶, o čia grožine literatūra niekas nesirūpina. Jie deda viltis, kad jūs, atsižvelgę į jų vargus ir negalią, pasiimsite tą kilnią ir garbingą našą – išsaugoti lietuvišką kultūrą nuo [...] visiško sunykimo.

Paimsiu čia kaip pavyzdį vieną geriausių mūsų beletristikos atstovų, Antaną Vaičiulaitį, jau keli metai jūsų tarpe dirbantį lietuviškos kultūros darbą⁴⁷. Jis yra žmogus kuklus, ir nežinau, ką jis man pasakys už šį mano nediskretiškumą, bet aš to negaliu nutylėti. Atvykęs prašiau jo ką nors savo rašto paskaityti. Jis man davė jau korektūrų špaltuose⁴⁸ kelioliką savo novelių. Jo novelėmis taip susižavėja[u,] kad skaičiau nusikaltimu jas stalčiuje laikyti, tai, nežinodamas vietos sąlygų, jį pabariau, kam jis tokius turtus slepia, kuriuos būtinai reikia žmonėms parodyti. Jis man karčiu kuklumu atsakė: Jau keli metai, kai jos, nerasdamos leidėjo, čia guli – dėl to nėra ir ūpo naujų rašyti. Keista, man ir šandie atrodo, kad jo novelės reikėtų ne vien lietuviškam skaitytojui pateikti, bet išvertus ir amerikonomams parodyti jas, kaip lietuviško rašto ir buities pavyzdį. Taip, juo galima būtų ir svetimtaučiams pasididžiuoti, ir gal tokia knyga padarytų mums daugiau propogandos, negu tie visi kiti, deja, lygiai reikalingi, propogandiniai leidiniai. Jis turi gražų stilių, tobulą kalbą, nepaprastai švelnų jausmą ir ramų pasakojimo būdą, be to, jis turi gražų ir originalų novelės sukerpimą (konstrukciją). Nekalbant jau apie tai, kaip gražiai jo rašte atspindi mūsų buitis. Tikėkite, jog mane ima baimė, kad panašios knygos negali čia susilaukti nei leidėjo, nei skaitytojo.

Tauta miršta, kai ji pasidaro abejinga savo kultūrai. Bet dar aršiau, kai ji pradeda tai niekinti: ji tada išsigimsta. Žmonės susižavi svetimais blizgučiais ir dėl jų savo tėvų amžiais sukrautas ir amžių įvertintas vertybes apleidžia, užmiršta ir niekina, tuo tarpu kai svetimieji jų niekinamais dalykais grožisi ir stebisi. Mes niekinome kadaise savo dainas, ir reikėjo vokiečių, kad jie mums pasakytų jų grožį, ar gi ir dabar mes lauksime, kad kas svetimtautis iškeltų ir mūsų šios dienos kultūros laimėjimus? Kam gi galop laikraščiai spausdinami lietuvių kalba, kam tas kalbos palaikymas, jei ignoruojami patys svarbiausi dalykai, kurie gali

46 Minimi keli lietuvių pabėgėlių kultūros ir knygų leidybos židiniai. Spėjama, kad šis laiškas laikraščiu buvo rašytas dar pirmaisiais pokario metais, kai didžioji dalis pabėgėlių iš Lietuvos glaudėsi Vakarų Europoje.

47 Antanas Vaičiulaitis į JAV persikėlė 1940 m. gruodį.

48 Skiltyse (iš vokiečių k. žodžio *Spalte*).

mus iš nutautėjimo mirties išplėšti. Kalba yra leista bendravimui, komunikai. Jei nėra bendro dalyko, tai ir kalbos išsaugojimas nustoja savo tikslo.

Čia gyvena trečdalis mūsų tautos. Tauta ir jos kultūra tėvynėje naikinamos,⁴⁹ be to, reikia visa daryti, kad mes neatsiliktume nuo kitų tautų, tai reikia nuolatos kurti nauja. Gyventi senelių garbės nuošimčiais, reiškia viso netekti ir neturte bei negarbėj numirti, nes kas nekuria, tas eikvoja. Dar daugiau pasakysiu: reikia ne tik kurti, bet ir prisidėti prie mūsų kultūros ekspansijos svetimųjų tarpe. Savos kultūros niekinimas mus pražudys.

[1946?]

49 Eilutės gale taisyta ranka.